

Сөздүн касиеттүү күчүн, эң керемет ыргактары менен кошо сөздү шурудай тизип, адегенде эле кулакка атылган октой таасир этерин дагы бир ирет баса белгилеп айтты. Ошол мезгил менен кийинки өзгөргөн замандын баарын ырга кошуп, ыры менен далилдеп, белгилеп кетти.

Акындын табиятында эң жогорку касиет-сапат анын индивидуалдуулугун аныктап тургандыгы жогорудагы мисалдар далил боло алат.

Колдонулган адабияттар:

1. “Эл ырчылары” жыйнагы. Түзгөн: С.Кайыпов., Фрунзе, “Кыргызстан” – 1981.
2. Г.Орозова., “Сыдык Алайчиев (Бала ырчы).”
3. Б.Сыдыков “Өмүр дастаны”. Б – 2015.
4. Кыргыз адабияты: энциклопедиялык окуу куралы/Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, - Б.: 2004
5. https://muras.turmush.kg/unews/un_post:2543

УДК 398.83

<https://doi.org/10.56122/..v1i2.186>

СЫДЫК АЛАЙЧИЕВДИН ЫР САПТАРЫНДАГЫ ТААЛИМ-ТАРБИЯ ЖАНА КООМГО ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Оморова Тинатин Мурзабаевна

ОшМПУ “Кыргыз тили жана адабияты”

кафедрасынын доценти. E-mail: tinatin.75@mail.ru

Аннотация: Бул макалада бала ырчы аталган Сыдык Алайчиевдин ыр саптарындагы таалим-тарбия жана коомго тийгизген таасири көрсөтүлөт. Чыгармаларынын арасынан тандалып алынган ыр саптарына талдоо жүргүзүлдү. Автордун чыгармалары аркылуу азыркы муундарга адептүүлүк заман тандабастыгын жана өз доорунда айтылган насаат сөздөрүнүн азыркы учурга чейин актуалдуу тема экендигине анализ берилди. Акындын чыгармаларында адеп-ахлак, билим алуу, эмгекти сүйүү жана улуттук идентичтикти сактоо темалары үстөмдүк кылат. Алайчиевдин поэзиясы жааш муундарды тарбиялоодо жана коомдогу жакшы мүнөздөрдү өнүктүрүүдө зор ролду ойнойт. Ырларында патриоттук сезимдер, улуттук салттар жана биримдикке чакырыктар орун алат. Автор ар бир чыгармасында түрдүү маанидеги тарбия берүүчү чакырыктар менен тыгыз иштейт. Негизги көңүл жашоодогу эң маанилүү маселе болгон адамдык сапаттын туу чокусу үлгүлүү жашоо экендигине багытталат.

Түйүндүү сөздөр: тарбия, адеп-ахлак, билим алуу, эмгекти сүйүү, коомдун таасири, ак-караны айырмалоо, улуттук баалуулуктар.

ПРЕПОДАВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ В СТИХАХ СЫДЫКА АЛАЙЧИЕВА И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ОБЩЕСТВО

Оморова Тинатин Мурзабаевна

Доцент кафедры Кыргызского языка и литературы, ОшГПУ

E-mail: tinatin.75@mail.ru

В данной статье показано влияние образования и общества в стихах Сыдыка Алайчиева, так называемого ребенка-певца. Проанализированы стихотворения, выбранные из его произведений. Через произведения автора современным поколениям был дан анализ того, что нравственность – это не вопрос времени и что слова советов, данные в его время, по-прежнему являются актуальной темой. В творчестве поэта преобладают темы нравственности, воспитания, трудолюбия и

сохранения национальной идентичности. Поэзия Алайчиева играет важную роль в воспитании молодого поколения и воспитании хороших качеств в обществе. Звучат песни о патриотизме, национальных традициях и призывы к единству. В каждом своем произведении автор тесно работает с образовательными задачами разного содержания. Основное внимание уделяется самому важному вопросу в жизни, который является вершиной человеческих качеств, ведущих образцовую жизнь.

Ключевые слова: воспитание, мораль, образование, трудолюбие, влияние общества, различие между черным и белым, национальные ценности.

TEACHING AND EDUCATION IN THE POEMS OF SYDYK ALAICHIEV AND THEIR IMPACT ON SOCIETY.

Omorova Tinatin Murzabaevna

Associate Professor of the Department of
Kyrgyz Language and Literature, OshSPU

E-mail: tinatin.75@mail.ru

This article shows the influence of education and society in the poems of Sydyk Alaychiyev, the so-called child singer. Poems selected from his works are analyzed. Through the author's works, modern generations were given an analysis of the fact that morality is not a matter of time and that the words of advice given in his time are still a relevant topic. The poet's work is dominated by the themes of morality, education, hard work and the preservation of national identity. Alaychiyev's poetry plays an important role in educating the younger generation and cultivating good qualities in society. Songs about patriotism, national traditions and calls for unity are heard. In each of his works, the author closely works with educational tasks of different content. The main focus is on the most important issue in life, which is the pinnacle of human qualities leading an exemplary life.

Key words: upbringing, morality, education, hard work, the influence of society, the difference between black and white, national values.

Сыдык Алайчиев (Бала ырчы)- кыргыз адабиятынын көрүнүктүү өкүлдөрүнүн бири. Анын ыр саптары кыргыз элинин маданияты, тарыхы жана руханий дүйнөсү менен тыгыз байланышта. Алайчиевдин чыгармачылыгында таалим-тарбия маселелери өтө маанилүү орунду ээлейт, анткени анын чыгармалары аркылуу коомдун өнүгүшүнө, жаш муундарды тарбиялоого жана улуттук идентичтикти сактоого чоң көңүл бурат.

Анын чыгармалары жаштарга адеп-ахлак, билим алуу, эмгекти сүйүү, улуу муундардын тажрыйбасы менен байланыштыруу жөнүндө терең ойлорду сунуштайт. Мисалы, акындын ырларында жаштардын билим алуу процессине, өзүнө болгон жоопкерчиликтин маанисине жана эмгекке болгон мамилеге көп көңүл бурулат. Бул болсо, коомдун өнүгүшүнө, адамзаттык каадаларды баалоого жана жаш муундардын социалдык, эмоционалдык өнүгүшүнө жардам берет.

Алайчиевдин чыгармалары коомдо жакшы пикир жаратууга, биримдикке жана ынтымакка үндөйт. Анын ырлары аркылуу кыргыз элинин салттарын, үрп-адаттарын жана маданий баалуулуктарын улантууга жардам берет. Анын поэзиясындагы патриоттук темалар, улуттук сыймык, мекенге болгон сүйүү — булардын бардыгы коомдогу адамдарды бириктирүүгө, улуттун рухун көтөрүүгө, элдин келечегине болгон ишенимди күчөтүүгө багытталат.

Сыдык Алайчиевдин ыр саптары кыргыз коомунун менталитетин, анын тарыхын жана маданиятын чагылдырып, жаш муундарды туура тарбиялоонун, адеп-ахлактык баалуулуктарды бекемдөөнүн маанилүүлүгүн көрсөтөт. Анын чыгармачылыгы, тактап айтканда, коомго болгон таасири, жаштардын өнүгүүсүнө жана улуттук биримдикке үлгү болуп саналат. Сыдык Алайчиевдин ырлары — бул тек гана поэзия эмес, ошол эле учурда коомдун руханий байлыгы, улуттук иденттүүлүк жана таалим-тарбиянын булагы.

Сыдык Алайчиевдин ыр саптары кыргыз адабиятынын баалуу мурасы катары таалим-тарбия жана коомго болгон таасиринин маанилүүлүгүн чагылдырат. Акындын чыгармаларында адеп-ахлак, билим алуу, эмгек сүйүү жана улуттук идентичтикти сактоо темалары үстөмдүк кылат. Алайчиевдин поэзиясы жаш муундарды тарбиялоодо жана коомдогу жакшы мүнөздөрдү өнүктүрүүдө зор ролду ойнойт. Ырларында патриоттук сезимдер, улуттук салттар жана биримдикке чакырыктар орун алат. Анын чыгармачылыгы, коомдун руханий өнүгүшүнө, адамдарды бириктирүүгө жана улуттук баалуулуктарды улантууга көмөктөшөт. Мындай контекстте Сыдык Алайчиевдин поэзиясы коомдун менталитетин жана тарыхын терең түшүнүүгө көмөктөшүп, жаштар үчүн таалим-тарбиянын булагы катары кызмат кылат. Замандын оор кырдаалына карабай, улоосун минип эл кыдырып, жер кыдырып жүрөк түпкүрүндөгү ой-мүдөөсүн орундатып, келечек муундарга тарбия иретинде көргөн билгендерин, эл арасынан маалымат топтогонун, “Колума алдым каламды” аттуу ырында колума калемин алып жазып да жүргөнүн төмөнкү саптарда айтылат:

Колума алдым каламды,

Кыдырып чыктым ааламды.

Ааламда жүрсөм кыдырып,

Ар нерсе мага билинди.

Сүйлөтөм кызыл тилимди.

Акылың болсо, жаш балдар,

Жашыңда тапкын илимди – деп жаштарга өзүнүн жашоосундагы жаркын келечекке умтулуу үчүн болгон аракетин кандайча баштап, эмнелерге көңүл буруу керек экендигин бажырайтып ыр менен жазып берген. Билим алуу ийне менен кудук казгандай дегендей эле, Сыдык Алайчиев да бул жаатта ченемчиз эмгек калтырган.

Эмгектен тартпа колунду,

Адашпастан, жаш балдар,

Таап баскын жолунду.

Адалдан топто малыңды – деп, арам менен адалды айырмалоого, жаштайыңдан жакшы иштерге аракеттенүүгө, жакшылык кылууну адатка айландырып алуу сыяктуу көптөгөн насааттарын бүтпөгөн тиричиликтин артынан сая түшкөн кээ бир адамдарга, өз көмөчүнө гана күл тартып көнгөн көр пенделерге тийиштирип айткан.

Көпчүлүктүн иши үчүн

Аябагын жаныңды.

Дос, билбегин душманды,

Ойлонбостон иш кылсаң,

Кыласың кийин пушманды – бул саптарда да жети өлчөп бир кесүү же аяр адам болбоого, эгерде колундан жакшылык кылууга дараметин жетпесе эч болбосо жакшыларга жолтоо болбоого, бул жарыктык жашоодо абийир менен жашап өтүүгө чакырык таштайт. Сыдык Алайчы уулунун өткөн өмүрүнө көз жүгүртсөк ал жаштайынан эле башынан оор кыйынчылыктарга дуушар болуп бой жеткен. Ошого карабай, оор турмушту да жеңип, зирек бала жаштайынан келечекке туура багыт алып кеткен. Өз доорунун акылы тунук, абийирдүү, сөздү баалаган инсандарынын катарына кошулуп, алардан сабак алып жашоого болгон көз карашы өсүп жетилген. Кайсы жерде ырдабасын улууга урматын, кичүүгө ызаат менен мамиле кылган.

Сыдык Алайчиевдин ыр саптары аркылуу тарбияга чакырык болгон негизги маселе — жандуу өмүр сүрүү, ыймандуу жана акылдуу жашоону камсыздоо. Ал жаштарга адеп-ахлактыктын баалуулуктарын, улуттук маданиятты жана туугандык мамилелерди кадырлоого үндөйт. Ырларында билим алуу, эмгекти сүйүү, элге кызмат кылуу сыяктуу темалар негизги маселелерден болуп саналат. Алайчиевдин чыгармалары аркылуу адамдардын жүрөгүндө жакшы ниеттерди, кыйынчылыктарды жеңүүгө күч берүү жана жашоонун маңызын түшүнүү тууралуу терең ой жүгүртүүгө чакырык жасалат.

Сыдык Алайчиевдин "Калкыма айтам саламды" ырындагы бул саптар, адамдын аракетин жана жүрүм-турумун чагылдыруу менен эле чектелбестен кийинки муундарды тарбиялоого, чыйраак муундун болушун эңсеген сыяктуудай. Мекенди гүлбакка айландыруу, мамлекеттер арасында кадыр-барктуу жана күчтүү эл болушубузду күткөндөй. Мына ушундай таасирдүү чыгарманы окуп чоңойгон элдин балдары мекен үчүн, эл үчүн, ал эле эмес ар бир инсан өз жашоосу үчүн туура тыянак чыгарып тарбия алышы абзел.

Жаркыраткан жолунду.

Жумуштан тартпа колунду.

Изаат кылып сыйлагын.

Ичинден чыккан зорунду.

1. **"Жаркыраткан жолунду"** — бул сап аркылуу автор жашоодо позитивдүү, жакшы иштерди жасоого, өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн колдонуп, жарык келечекке умтулууга үндөйт.
2. **"Жумуштан тартпа колунду"** — бул жерде эмгекке, күч-аракетке чакырык бар. Жумуштан тартынбоо, өз күчүн жумшап, максатка жетүүгө улантуу керектиги айтылат.
3. **"Изаат кылып сыйлагын"** — бул сапта адамдарды бири-бирин сыйлоого, урматтоого үндөйт. Сыйлоо — коомдун туруктуулугу үчүн маанилүү фактор жана ошону менен бирге ар бир адамды баалуулуктарын көрө билүүнү да сунуштап жатат.
4. **"Ичинден чыккан зорунду"** — адамдын ички күчүн, улантуучу, жөндөмдүүлүгүн чыгарууга чакырат жана көрө албастык менен ич күйдүлүк кылбай араңардан чыккан азаматты аздектеп алууга үндөйт. Өзүнө ишенүү жана ар дайым алдыга умтулуу зарылдыгын баса белгилейт.

Бул саптар биргелешип, жашоодо активдүү болууну, өзүбүздү жана башкаларды сыйлоону, эмгектенүүнү жана ички күчтү пайдаланып, максатка жетүүнү сунуштайт.

"Башыңа кыйын иш түшсө" деген сапта, кыйынчылыктарга жана түйшүктүү учурларга чыдамдуулук менен кароону, мүмкүнчүлүктөрдү издөөнү жана чыгармачылык менен чечим табууну сунуштайт. Алар адамга оор мезгилдерде оптимист болуп, проблемаларды жеңүүнү, сабырдуу жана күчтүү болууга чакырат. Кыйынчылыктар — бул жаңы мүмкүнчүлүктөргө жол ачкан убада. Жашоодогу сыноолорду кабыл алып, андан сабак алып, өсүп чыгууну белгилейт. Ошондуктан, бул саптардын негизинде адамдын ички күчүн жана жакшы ниеттерин арттырууга чакырган терең философия жатат.

Ал эми **"Бекем да буугун белиңди"** деген сапта, инсандык күчтү жана сабырдуулукту кармоого чакырык. Бул сөздөр кыйынчылыктарга туруштук берип, ар дайым өз-өзүнө ишенүүнү, чечкиндүүлүк менен аракет кылууну билдирет. "Бекем" деген сөз, адамдын рухун бекем кармап, кандай гана сыноо болбосун, аларга даяр болууну, кыйынчылыктарды жеңүүнү билдирет. Ошентип, адам өз күчүн таанып, кыйынчылыктарды жеңүүгө умтулууга шыктандырат. Ушул саптар аркылуу, өзүндү кармап, туруктуу болуп, алдыга умтулууга үндөгөн терең маанидеги идея бар.

Ошондой эле **"Колуңан келсе гүл, бак тик"** деген сабында, адамдын мүмкүнчүлүктөрүн жана жоопкерчилигин баса белгилейт. Бул сөздөр, адам өзүнөн кийинки муундар үчүн жакшы из калтыруу, жаратылышты, кооздукту сактоо жана өнүктүрүү тууралуу ой жүгүртүүгө чакырат. Гүл жана бак тиккенде, адам өзүнүн жашоосун, башкаларга пайда алып келүүнү, жаратылышка кам көрүүнү жана дүйнөнү кооздоону билдирет. Ошентип, ар бир адам өзүнүн күчүн, эмгегин жана ынтызардыгын пайдаланып, коомго оң таасир көрсөтүү керектиги тууралуу терең маанини алып келет. Бул саптар аркылуу, жашоодо натыйжалуу, алдыңкы кадамдарды жасап, жаратылышка, коомго ырайымдуу мамиле кылууга чакырат.

Андан ары **"Киндик кан тамган жерине"** деген сапта адамдын туулган жерине, өзүнүн тамырларына жана улуттук мурастарына болгон сүйүүсүн билдирет. Бул сөздөр, адамдын өз мекенине, эл-жерине болгон патриоттуулугун жана жоопкерчилигин символдоштурууда. Киндик кан тамган жери — бул жеке тарыхтын, улуттук иденттүүлүктүн жана ар кандай кыйынчылыктарды биргелешип жеңген жери. Ошентип, адамдардын эне-жерине болгон

сүйүүсү, улуту үчүн кызмат кылуу, жана ошол жерде өсүп-өнүгүүгө чакырган терең мааниге ээ. Аталган саптар аркылуу, мекенди, анын баалуулуктарын сыйлоо жана коргоо мааниси баса белгиленет.

Сыдык Алайчиевдин бир-эки гана чыгармасынан бир топ тарбия берүүчүлүк жактарын ачып көрө алдык, эгерде ар бир чыгармасын талдап түшүнүү керек болсо анда бүтүндөй бир чоң дүнүйө жатканы байкалып, көрүнүп турат. Дал ушундай насаат иретинде жазылган чыгармалары аркылуу журтубузга эң чоң эмгек калтырган деп айтууга болот.

Адабияттар:

1. Сыдык Алайчиев (Бала ырчы) / Чыгармалар жыйнагы / Жыйнакты түзгөн жана баш сөзүн жазган – филология илимдеринин кандидаты Г.Ж.Орозова., Б.:2003.-152 б.
2. Обозканов А. Төкмөлүктүн башаты, калыптануу этаптары жана синкреттүү табияты. – Б.: «Шам», 2006. – 264 б.
3. Даминова , И. (2023). ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ НАСЛЕДИЯ – КАК ИСТОЧНИК НАРОДНОГО ВОСПИТАНИЯ. Вестник Ошского государственного педагогического университета имени А.Мырсабекова, 1(2(22)), 12–16. [https://doi.org/10.56122/.v1i2\(22\).86](https://doi.org/10.56122/.v1i2(22).86)
4. Б.Сыдыков “Өмүр дастаны”, Б – 2015.
5. Кыргыз адабияты: энциклопедиялык окуу куралы/Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, - Б.: 2004

УДК 81.44

<https://doi.org/10.56122/.v1i2.202>

ЭМОЦИОНАЛДЫК ЖАНА ЭКСПРЕССИВДИК БИРДИКТҮҮЛҮКТҮН СТИЛДИК МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮ

Сартбаева Нурзат Жылышбековна

улук окутуучу

Ош мамлекеттик педагогикалык университети

Кыргызстан, Ош

sartbaevan@gmail.com

0708 39-98-39

Аннотация: Макалада тил илиминдеги эмоциялык-экспрессивдүүлүк жөнүндө айтылат. Түркологияда ХХ кылымдын 60-жылдардарынын аягынан баштап бул проблема илимий-изилдөөгө алынган. Түрколог - окумуштуулар эмоция-экспрессивдүүлүк боюнча орус тилчилеринин эмгектерине таянышкан жана өз алдынча теориялык илимий жыйынтыктарга келишкен. Кыргыз тилинде эмоционалдык-экспрессивдүүлүк боюнча атайын изилдөөлөр дээрлик жок. Кээ бир илимий теориялык адабияттарда окумуштуулар кыйыр түрдө аныктамаларды беришкен. Окумуштуулардын бир катары экспрессивдүүлүктү көркөм сөз үлгүлөрү болгон фразеологизмдер, макал-лакаптар, афоризмдер менен да ажырагыс байланышта карашат. Биздин оюбузча, мындай каражаттар кепте эмоционалдык каражаттар катары иштетилгенде гана тике (түз) маанисине караганда экспрессивдүү эффектине жакшы жаратат. «Экспрессивдүүлүк кептин стилдеринин бардыгында кездешет. Ошолордун ичинен эмоцияга таасир этүү көркөм стилде ачык көрүнөт». Кыргыз тилинде эмоционалдык-экспрессивдүү сөздөр өтө көп. Алардын колдонулушунда нерселердин сандык жана сапаттык көрүнүштөрү таамай, элестүү, таасирдүү аныкталат.

Ачык сөздөр: эмоциялык-экспрессивдүүлүк, көркөмдүк, өзгөчөлүк, боёктуулук, ички сезимди билдирүү.